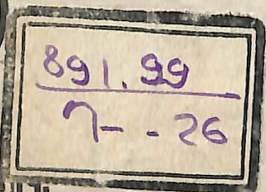

Մ. ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ

Խ Ա Լ Ի Չ Ա

15

ԲՈԼԵՏ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

891.99
7-26

19 NOV 2011
Պրովետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք

№ 15

„ՊՐՈԼԵՏԱՐ“

ԳԵՂԱՌՎԵՍՏԱԿԱՆ ԺԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Մ. ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ

Խ Ա Լ Ի Չ Ա

(ՅԵՐԿՈՒ ԲԱԼԼԱԴ)

ՀՐԵՏՈՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ „ՊՐՈԼԵՏԱՐ“ ՕՐԹԹԵՐԹԻ
ԹԻՖԼԻՍ 1936

29.03.2013

27425

Գրա. խմբ. Կ. ԱԶՐՈՅԱՆ
Թողարկել՝ Ս. ԴՈՎԼԵՍԹԱՆ

ԽԱՄԶԱ

Ա. Յ Մյասնիկյանի անվ. «Զարյա Վոստոկա»-յի հրատ. տղարան
Գառվեր՝ 1458 Դրամվրա՝ Ի—1200 Բանակ 2000

2/302-59

22

В дар ЦИК'у СССР

В память дорогого сына Александра, погибшего на фронте за дело рабочего класса, собственноручная рукодельная работа от 76-летней старухи—матери борца за свободу—Софии В. Кеворковой.

г. Мерв. Туркменистан.

1923 г.

Քառակուսի, փոքրիկ, գողարիկ
խալիչա:

Ծաղիկները իրար գրկած, գույ-
ները վառ—Թուրքմեն յերկրի ամ-
բան նման, գույները բիլ—վոնց վոր
խաղաղ, լազուր կամար՝ Թուրքմե-
նիստան հարթավայրի, թախծոտ
գույներ—վորդեկորույս մոր ան-
սփուփ վշտի նման...

U t r 4.

Տափաստանի գորշ ու փոշոտ
փոքրիկ քաղաք:

ԽԱՎԱՐ ԳԻՇԵՐ...

Հեռու-հեռու չաղալներն են ան-

դուրեկան իրենց ձայնով կաղկան-
ձոււմ: Ե՛լ շատ հեռու արյունալի
գոյամարտն ե քաջերի. հորդած լա-
վա կարմիր բոցով, ընդդեմ սիպ-
տակ չաղալների...

ՔԱՄԻՆ:

Անթև թռչուն տափաստանի. լուր
ե բերում սլալով, տալիս պատին
ու խութին: Հաղարավոր մայրեր
անքուն, ծերպ են արել լուսամուտի
փեղկերը շեղ, յեղնիկի պես սուր-
սրել են ականջները՝ բարի լուրի
կարոտած, վոր լուր առնեն ամե-
նուրեք շրջող հովից յերկնային...

Արդյոք ի՞նչ ե բերում քամին...
Հաղթանակի յերջանիկ լուր, թե
մահվան բոթ կսկիծով լի...

Քամին անփուլթ անց ե կենում
սուր-սուրկով, վզգալով: Շատ բան
գիտե են անլեզու, ազատ շրջող
հողմը դաշտի...

Տեսել ե նա արյունաքամ քաջ
զինվորին, վոր ընկել ե կովի հով-
տում գոռ ու ահեղ: Լսել ե նա
հոգեվարքի հառաչանքը վիրավոր,

շոյել ե նա լուսե դեմքը՝ անշնչա-
ցած մարտիկի...

ՄԱՅՐԸ:

Յոթըն անգամ տասը զարուն
վառ վարդեր ե քաղել նրա այտե-
րից ու շուրթերից: Յոթըն անգամ
տասը ամառ բուրաստան ե բացել
— գցել նրա փարթամ կրծքի վրա
բուրավետ, յոթըն անգամ տասը
աշուն առատ, համով բերք հավաքել
նրա բեղուն արգանդից. յոթըն ան-
գամ տասը ձմեռ, խավար ու ցուրտ
են որերին, ջերմություն ու լույս
ե տարել հրաբորբոք աչքերից, ու
ձյուն մաղել մեղմ ու փափուկ նրա
զանգուր վարսերին:

ԲԱԼԵՆ:

Կարմիր մարտիկ-պարտիզան ե
մոր բալեն. ջահել-ջիվան, նոր մրու-
րած առույգ դեմքով մի կտրիճ, մո-
լեզնությամբ կովի յելած մի կո-
րյուն ե անվեհեր... Իր վառվռուն
կյանքը մատաղ, դեմ ե արել հա-
րամ գյուղին վոսոխի, դուրս ե յե-

կել վորպես մարտիկ քաջարի, բոր-
բոր սիրտը՝ առելու թյան թույնով
լիքը, նվեր բերել են դատին, վորի
համար հազար-հազար պրոլետար
ու գյուղացի զենքը ձեռին պայքա-
րում է, վոր վերջ դնի գարշանք
բերող իշխանության վոհմակին,
ջարդի, փշրի անարգ լուծը ծառա-
ների-ժանտ ցարի, վարձկանների՝
նենգ ու լպիրշ կապիտալի արնա-
խում:

Լուռ նստել է մայրը վշտոտ,
աչքը հառած հեռունները անսահ-
ման, կարոտ սրտով, մորմոք սրտով
սպասում է իր բալին...

ԾԵԴԸ:

Հեռու-հեռու հորիզոնում մեծ
կռիվ է անադմուկ: Սեվ ու կար-
միր հսկաները կռիս են բռնել ի-
րար հետ...

Ես կռիվը — ամեն ոք է, ամեն
ծեզի, վաղորդյան, ես կռիվն եմ
մերի նման հա կա ու կա անբա-
ժան: Յեվ ամեն ոք, ամեն ծեզի,
վառ կարմիրը կենսաբեր, խորտա-

կում է սև խավարը ու լույս տա-
լիս աշխարհին:

Մեր գործն ել է եսպես գնում
ու հազթում ենք ամեն ոք սև ու-
ժերին, մութ ուժերին, մեր նոր
գործով փառավոր...

Եսպես ահա, ծեզն են որվա կար-
միր հրով խորտակեց ժանտ խա-
վարը չարքերով լի, վորի ճակտին
սիպտակ ամպեր կան փքված: Վառ
ծեզի հետ վառ լուսացավ Մերվ քա-
ղաքը յերկյուղած. հաղթանակի
փողի ձայնով վողոգվել է ամեն
բավիղ ու ամեն հյուղ կուշ յեկած:

Ու թնդում է խինդը բոսոր.
«Ջախ ջախ վել է թշնամին»:
Յետ են դառնում կարմիրները, կար-
միր դրոշ վեր պարզած: Գալիս են
ու անվերջ գալիս... Դրոփում են,
զրոփում... Հաղթող զորքի վառքը
արի, և... մոր սիրտը կարոտով...

Մայրը նստած տան դռանը աչք
է ածում իր բալին: Մի ժպիտ կա
նրա գեմքին — հույսի ցողով վո-
ղողված, թե՛ ուր վոր է զրկելու
յե իր քաջասիրտ Սանդրոյին, իր

Ալեքին, իր Լեքսոյին, իր քաջ բալա
Ալեքսանդրին...

Զորասյուներ... զորասյուներ...
Առջևներից մի մեծ պատկեր... Անց-
նում են ու անվերջ անցնում... Ո՞ւմ
պատկերն են ենպես տանում բար-
ձրը բռնած... Նոյ պատկերով ե զար-
դարված կարմիր դրոշմ հաղթական,
վոր վեհապան՝ փողփողում ե...

Ալեքսանդրը չեկավ: Չկա: Գուցե
հետո կգա...

Աչքի աղբրում մի կաթ արցունք
հուլունքի պես փայփլում ե... Մայրը
իջավ, անցավ փողոց — Ահա, կար-
ծես մի գեմք ծանոթ...

— Ալեքսանդրիս չեա տեսել դու...

— Կգա, մայրիկ, կգա շուտով...

— Ա՛յ խնդաս դու կարմիր ուրով,
փառ արևով... Ա՛յ բալա ջան, դո՛ւ
յեկ իմն ես, ճամփիտ մատաղ, յե-
կած ճամփիտ. գնա, թող վոր մորդ
աչքը լուս գա քեզմով: Բա չե՞ս
ասիլ, այ բալա ջան, եդ ի՞նչ մարդու
պատկեր ե վոր, եդպես բարձր ու
հաղթ բռնած՝ տանում եք ձեր
զլխին պահած...

— Ա՛յ, նանի ջան, սա — Լենինն
ե, Իմացե՛լ ես ով ե Լենին... Մեր
առաջնորդ. ղեկավարն ե.

ԼԵՆԻՆ.

Հիշեց մայրը, վոր իր վորդին
շատ ե խոսել այն մասին, թե Մոս-
կովում կա մի Լենին, բանվոր-
ների մի հանճարեղ զլխավոր, վորի
խոսքով պիտի գնա ամեն մի մարդ,
ով սիրում ե, վոր բանվորը լավ ապ-
րի, ազատ լինի ճնշումներից, հալա-
ծանքից. ով սիրում ե, վոր գյու-
ղացին հող ունենա իր ձեռքին, վոր
իր դառը դատած հացը ինքն ել
ուտի ու ապրի, ազատ ապրի խա-
նից, բեգից, կալվածատեր իշխա-
նից...

Նոյ Լենինի խոսքն եր ահա, վոր
իր բանվոր Ալեքսանդրին ղենքի
կոչեց, տարավ կռիվ, վոր «գեներ-
րալ կոտորի»...

Ա՛յ, թե ինչպես մարդ ե յեղել
եդ Լենինը, վորի պատկերն եսոր
ահա նա տեսել ե իր աչքով...

ԳԻՇԵՐ:

Սև վերմակ ե իջել յերկրին, սևով
պատել ամեն ինչ: Ողբ ծանր ե,
քաժի չկա, վոչ ել լուսին կամ
աստղեր:

Մայրը նստած միտք ե անում,
թե իր բալեն ուր մնաց: Չլինի թե
փորձանք պատեց սիրուն, ջահել
իր բալին... Ախր ինչո՞ւ ամենքն
եկան, իսկ նա մնաց մեն-մենակ.
կռիվն են եր ինչ վերջացավ, ել
ինչո՞ւ չի գալիս տուն...

Մտքի թելը յերկար-յերկար, յո-
թանասուն տարվա կծիկ, բացվել
ե ու գլոր-գլոր գորվում ե, մեկ-
նվում... Նդ կծիկի ծայրից բռնած,
մաքով հեռու սլացած, կարդում ե
իր որերն անցած, կարդում ե ու
որորվում .. Թելի վրա շարան-շա-
րան իր կյանքի տառերն են շար-
ված: Ամեն որը — թերթի նման
շուռ ե տալիս ու անցնում, շատ
թերթեր ել կարծես մաշվել, կար-
ծես կորել, վեր են ընկել եզ գրքից,
եզ մեծ գրքից սիրելի, եզ մեծ
գրքից՝ հազար-հազար եջանոց...

Ի տեղ ուրախ, մի տեղ տխուր
մի տեղ ծիծաղ, մի տեղ արցունք...
Ինչպես ամեն մի մարդու կյանք,
մոր կյանքն ել ե անցել եղպես...

Հիշում ե իր Ալեքսանդրին, թե
վոնց ծնվեց, վոնց մեծացավ, լեզու
առավ, վոտքի յելավ, մարդ դառավ:
Ինչ լավ ու վատ որեր քաշեց, ձեթի
քուսպի գործարանում... Ու հիմի
յեկ կռիվ գնաց: Գուցե մեռած ե,
թաղված, կամ չթաղված... Կեր ե
դառել սև բորենուն, են ամայի
սև դաշտում... Մարսավում ե մայրն
ես մտքից, քթի միջին դնդնում...
Մի մանկական յերգ ե յերգում
բեկված ձայնով — կերկերող: Դա մի
յերգ ե որորոցի, վոր սիրում եր
իր բալեն, յերբ վոր ինքը քուն
եր դնում ու որորում իր բալին...

Քուն չի գալիս մոր աչքերին:
Աղաջրով լի աչքերը սևեռել ե մի
կետի, եզ մի կեան ել մեծանում ե,
մեծանում, դառնում ե մի մեծ, մի
վիթխարի, մի հսկա մարդ, մի Լե-
նին...

* * *

Յերկիրն ելի իրեն կարգով գալիս, գնում, անց ե կենում. իսկ մոր բալեն չկա, չկա, վոչ գալիս ե, վոչ լուր դարկում...

Ծանոթ մարդիկ, բարեկամներ, խուսափում են խոսելուց. կցկամ-կցկամ բան են ասում, թե՝ «հա, կգա», «հա, ինչ կա վոր... քիչ են եղպես կորել, կորել, ու մի որ ել յետ եկել», «են ի՞նչ գյուլլա պիտի լինի, վոր սպանի Ալեքսանդրին», «ասում են թե... վողջ-առողջ ե, ու տեսել են այսինչ տեղ», «մի մեծ գործով նրան կանչել և ուղարկել են Մոսկով»...

Հազար ու մի ետպես բաներ ասում են ու հույս տալի. բայց թե մայրը... մայրը գիտե, վոր սին խոսքեր են դրանք... Ալեքսանդրը ել չի գալու, չի տեսնելու ել նրան...

ՃԱԽԱՐԱԿԸ.

Ճախարակը պառավ ընկերն ե Սոֆիայի — Ալեքսանդրի վշտահոր մոր:

Փաթիլները իրեն ձեռքով գզել, գզել ե դարսել, ճախարակի փոշին մաքրել, յուղ ե քսել ականջները, ու նստել:

Պտտում ե ճախարակը, պտտում ե մոր գլուխը... Ճախարակը — «ճըլ-վիշտ-ճըլվիշտ» պտտում ե ու մանում. սիրտը տված են իլիկին, մայրն ել իր վիշտն ե մանում...

Ի՞նչ ե միտքը են պառավի, ինչ ե մանում ամեն որ, ինչի՞ համար, կամ ում համար, ով կիմանա սիրտը մոր...

«Խեղճ պառավի խելքը խեղել, ցնորվել ե», — ասացին: «Ենպես իզիթ կորցնողը — խենթ կզառնա հալբաթ վոր»...

Ճերմակ վոստերը վոստոստում, կծկվում են, գլորվում. պողպատե մի ձողիկ բռնած, թել ե կոթում որնիբուն, վիլա անում ու լվանում, թառ ե տալիս արևին, ու ձեռքն առած աման ու ներկ, թել ե ներկում հիմի յել...

Տան անկյունում, տորքի վրա մայրը հինած ե անում... Գոգին

դրած դանակ, մկրատ, կտուտիչ-
թելեր գուլն-գուլն, հաճելի: Մայրը
նստած գործք ե անում գորգ ե
գործում մեն-մենակ...

Տորքի կողքին մի պատկեր կա,
գուլներ տված մի պատկեր, եղ
պատկերին նայում, նայում, հա-
ռաչում ե ու գործում... Հատ-հատ
թելեր պատ ե տալիս, շինում
ծաղկե շրջանակ, ու պատկերն ել
մեջը առնում, շրջանակի—ծաղկե-
պսակ: Ժպիտ կա պատկերի դեմ-
քին, ժպիտ բարի, դուրեկան. եղ
ժպիտն ե հիմի գործում կես ար-
ցունքով, կես ժպտով...

Արցունքով ե ցողված գորգը:

Բյուրեղ-բյուրեղ եղ արցունքի
կաթիլները գուլն են տվել խալի-
չին: Եղ խալիչեն իր մեջ առավ
ինչ արցունք կար մոր սրտում...

Մայրը յերեք չոր մատներով ել
չի գործի խալիչա, սա վերջինն ե,
վոր գործել հիշատակին իր բալի...

Խալիչի մեջ — տոկուն կամքով —
գաղափարն ե իր վորդու, գաղա-

փարը, վորի համար գնաց, գոհվեց
իր բալեն:

Գաղափարը թող հաղթ մնա, հաղթ,
անասան, վոնց Լենին, վոր խա-
լիչի մեջտեղ հիմի շեշտ հայացքով
ե նայում...

... Ու խալիչեն նվեր զրկեց, նվեր
զրկեց մեծ Մոսկով, նվեր զրկեց
Մեծ Լենինին, վոր միշտ հիշի իր
բալին, անուշ բալին — Ալեքսանդ-
րին, վոր քաջ մարտիկն եր նրա,
քաջ մարտիկը ղեկավարի, վոր
ազատեց մեր աշխարհ...

* * *

ԽԱԼԻՉԱ:

Քառակուսի, փոքրիկ, գողտրիկ
խալիչա:

Ծաղիկները իրար գրկած, գուլ-
ները վառ — Թուրքմեն յերկրի ամ-
րան նման, գուլները բիւ — վոնց վոր
խաղաղ, լազուր կամար Թուրքմե-
նիստան հարթավայրի, թախծու
գուլներ — վորդեկորույս մոր ան-
սփոփ վշտի նման...

Սգվոր պատին թանգարանի՝ դարդ
 և դառել խալիչան, իր աստղազարդ
 պսակի մեջ պատկերն առել ՄԵԾ
 մարդու, են հանճարեղ ղեկավարի,
 վոր սասանեց ամբողջ աշխարհ իր
 կուռ կամքովն անհողդողդ:

ՄՈՀԱՄՄԵԴ ԱՐԴՈՒՍԱ

ՆԱԽԵՐԳ

Գորգագործ ե Մուհամմեդը-Աբ-գուլլա:

Սպահանցի մի գորգագործ ե համեստ:

Գործել ե նա ինչքան գորգեր, ինքը նստած թաղիքին. իր վողջ կյանքում գորգ ե գործել ուրիշ-ներին, ինքը-չունի մի հատ գորգ:

Նուրբ մատները—մոմի նման հալվել, մաշվել են թելից. ձեռքի կաշին վաղճւց-վաղճւց կորցրել ե գույնը մսի ու արյան. հազար-հազար գույների մեջ ներկվել, թրրծվել են ձեռները—լեղակված...

Աբգուլլայի հյուսած գորգը—գարդ ե դառել, կախվել պատից—

խանի, բեգի, դանգինի. կամ—պառտառը են ծաղկավոր, թելից գործած նուրբ ու գեղ, առել տարել են մի յերկիր, հեռու-հեռու, անարև, ու զարդարել ճոխ տները—բոքս խաղացող ինգլիզի:

Մի ուրիշ տեղ—տակն ե գցել, փքված նստել մի ուռած մարդ՝ սովաքյար, կամ—եֆենդին նվիրել ե իր հարձերից սիրունին, կամ—մի մուֆթի վրան չոգել, նամագ արել ավանին, կամ—ուռնուր մի խանութպան ձգել ե իր վտաների տակ, խանութում, վոր կոխկռտեն ցեխոտ վոտով ու արորեն որնիբուն, վոնց վոր նրա գործողին են հա արորում անդադրում...

Մաշված յաղման գլխին գցած Աբգուլլայի չարքաշ կինը—Ֆերիդեն, մեջքը կքած սուրբի տակին գործք ե արել մարդու հետ, կամ բուրդ գզել, մանել, մանել... աչքի լույսը թելի հետ...

Իր աչքերի վառ ու ծիծղուն փայլն ե դրել ամեն գործվող նոր խալիչի հատերում... Արևելքի կնոջ

աչքի վառ լույսն ե վոր, փայլվել է են անարև ու մշուշոտ, հեռու-հեռու աշխարհում...

Շատ ե յեղել վարձը թե քիչ, միշտ քաղցած են մնացել: Մի խալիչի աշխատանքը գոնե մի շոր չի դառել, մի համեստ շոր, վոր ծածկի իր մերկությունը Ֆերիդեն:

— Գործի, գործենք, եհ, ա՛յ կնիկ, աշխարհն եսպես չի մնա: Հալբաթ մի որ մեզ համար ել լիս կծագի մի տեղից...

Լ — Տարին՝ տարուն երնեկ տա-ով անց ե կենում, ա՛յ բալամ. ի՞նչ ումուզ կա, վոր մի որ ել արև շողա մեզ վրա...

— Մեր մոր փորից տկլոր ելանք, տկլոր կերթանք հողի տակ. ի՞նչ մեծ բան ե, վոր մեր կյանքն ել անցնի սոված ու տկլոր...

Ամեն անգամ եսպես բաներ, եսպես մտքեր են փափսում մարդ ու կնիկ, Սպահանի մի խեղված տան անկյունում:

Եսպես ե կյանքն Աբդուլլայի—սոված ու մերկ, անխնդում. ֆար-

րաշների, ֆալախկայի, հալածանքի եղ յերկրում...

Հաշտվել ե նա են մտքի հետ, թե այդպես ել պիտ լինի...

Թե—աշխարհն եղպես ե շինած, վոր զանգինը խնդա, ապրի ճոխ ու փարթամ, վոտնատակ տա աղքատին... Ալլահն ել ե նրանց կողմը—զանգիներն պահապան ..

Ու... թե ինքը—յեթե շեղվի եղ որենքից պապական, գլխին կիջնեն հարվածները—ֆարբաշների մրտաբախի, կամ—կկապեն իր վոտները ֆալախկայի ճղմակում ու կծեծեն կրունկները — ճիպոտներով ամո-րի...

ԳԼ. Ա.

Խոսք են բացել մեծ բազարում, իրար անցել ֆահլաները քաղաքի: Հազար բերնով գոռում, գոչում, խնդում են ու ծափ տալի:

Վոչ բայրամ ե, վոչ հարսանիք, վոչ դերվիշ ե յերևում. աշուղների մրցություն չե, վոչ զուռնա կա, վոչ քյանդլբազ, վոչ ել սազ... Հարբած ել չեն...

Խանութները — վողջ փակել են.
զանգին մարդ չի յերևում: Փու-
խարաներ են հավաքվել. կրակ
կտրած ֆահլաներն են պինդ խո-
սում...

Աբդուլլան ել — գործը թողած —
վազեց, թե բան իմանա: Բայց
հենց հասավ ճառախոսին, մին ել
հավար բարձրացավ.

— Փախեք... Յեկան...

— Յեկան... Թող գան... Հերիք
ինչքան լուռ մնացինք... Մենք ել
մարդ ենք. հայվան հո չենք, վոր
մեզ մորթեն, կաշիներս մաշկեն,
տանեն, հարուստներին չարուխ ա-
նեն...

Իրարանցում:

Փարրաշները վրա տվին ամբո-
խին:

Ձի յեն քշում — խալխին տալի
վոտնատակ... Ով համում ե, ճա-
ռախոսին հա ծեծում ե ու ծե-
ծում...

Արյունլվա քարչ են տալիս, են
լեն ու բոլ մեյդանում...

Աբդուլլան ել կերավ մարակ.
բայց լավ պրծավ, շուտ փախավ
տուն:

Պատմում ե իր Փերիզեյին որ-
վա անցքը ահավոր: Պատմում ե
ու չի հասկանում — պատճառն ինչ
եր, վոր ենպես վրա տվին խեղճ
ջամհաթին — ֆարրաշները կատա-
ղած...

Մեռնում ե որն են արևոտ, ախ
ու վախով, հառաչանքով, ցավե-
րով... Մեռնում ե որը վիրավոր,
սիրտը պատած թարմ խոցերով...

Վողբում ե փողն — արև թա-
ղող... Վերջալույսի բոթագոյջ կեր-
կերում ե Մյասնավին, ու
մեղմ հնչում — կսկիծով լի, մելա-
մաղձոտ, դալուկ ձայնով հեկե-
կում...

Մի մուեծին պատում ե մեծ
մզկիթի կատարին. ձեռները վեր —
պարզած յերկին — ծանր շրջում ու
փոռնում...

Հուռ — լուել ե Սպահանը, ձայն
ու ծպտուն չի լավում: Բարդիններն

են սվսվոցով իրենց գլուխն որո-
րում:

Մահվան քամին փսփսում է,
խարխուլ պատի միջից անցնում,
մտնում խավար խրճիթներ, ուր
տպրում են Փահլաններ ու Ֆու-
խար աններ յերկյուղած...

Անհայտ մի ձեռք շղարշ փռեց,
մի սև շղարշ, ու անցավ:

Նավարի մեջ Ջանդարուտն է
միայն հոսում ու վշտում...

Գիշերն իջավ սգվոր շորով, քա-
ղաքն առավ իր սև գիրկը, բարու-
րեց. ծառի վրա—խուլ կռուցով—
ազռափն իջավ գիշակեր...

Բաղխում են դուռն Արզուլայի:

— Ո՞վ է, ի՞նչ կա...

— Տանն ես Մոհամմեդ Արզուլ-
լա...

— Այո, տանն եմ: Ի՞նչ խեղ
խաբար...

— Դուռը բաց:

— Դո՞ւստ ես, դուշման... ի՞նչ ես
ուղում...

— Բաց արա, բաց, կիմանաս:
Ճոճում ե դուռը—գժգոհ, վոր

իր քունը խանդարեցին. ճոճում
է նա բացվում: Դռան շեմքում—
զենքը կապած—յերկու Փարրաշ
են ցցվում:

Հազար տեղից ծակված չաղրան
գլխին գցեց Ֆերիդեն ու կուշ յե-
կավ տան անկյունում, վոնց ուր-
վական կամ ստվեր:

— Ախշամըն խեյր, այ Արզուլ-
լա... Մենք ել գիտենք, անշառ
մարդ ես, քո գործին... Բայց թե
եսոր քեզ տեսել են մեծ մեյդա-
նում... Պիտի գաս... Մի վախենա,
բան չեն անիլ... Հրաման է. ընդ-
դիմանաս—ել ավելի գեշ կլինի
քեզ համար...

— Ի՞նչ եմ ասում... Յես որեն-
քին վոնց դեմ գնամ... Կգամ:
Դնանք:

Ինչ տեսել եմ, են ել կասեմ:
Ինձ պես մարդու ինչքն է պետք
կամ սուտ խոսի, կամ խաբի... Ո-
րենք, դուրան, փեյղամբար կա, սար-
դար ու խան, շահ ու շարիաթ...

Դե, Ֆերիդե, աչքաբաց կաց. այ
թաուլան կրդ, չախրես... Տեսնեմ

ինչ կա. ինչ են ուզում. կգամ
հրես, յետ կգամ...

ԳԼ. Բ.

Մի նկուղ կա—զոմի նման—
դատավորի տան տակին:

Տեսքը—մուսլ, ներսը—խավար,
անեծք կախված պատերից:

Դուռը—ծանր է, սև ու զար-
դանդ, մոտը կանգնած պահակից
եղ զժներես...

Աբդուլլային տարան, տարան,
ու գցեցին եղ նկուղը բորբոսնած:

Մարդկանց շշուկ... ան... հա-
ռաչանք... Կարծես պատերն են
տնջում:

Շեմքում կանգնած մեր Աբդուլ-
լան ականջները սուր-սրել է, իռկ
աչքերը լայն բացել. չի հասկա-
նում, թե ձայները—վնդադից են
հասնում իրեն: Մարդու դեմք եղ
չի տեսնում...

Խոնավ ողը—մարդկանց շնչից—
գոլացել է, գաղջացել... Մոլորվում
է շունչը նրա. կարծես կոկորդն
են սեղմում...

—Ո՛վ կա եստեղ... Խուլ ձայ-

նում է մեր Աբդուլլան զարհու-
րած:

—Քեզ եղ բերին, այ Աբդուլ-
լա... Ի՞նչ ես արել, այ խեղճ մարդ,
վոր դուստդ են արել քեզ եղ...
Ա՛խ, ֆալանգ, ֆալանգ...

—Ասենք, թե մենք ժողով ա-
րինք, խոսք ասեցինք մեյդանում.
սա ինչից է խաբար խեղճը, վոր
չաթել են ու բերել:

—Ա՛յ, Իբրահիմ, ա՛յ, Մուս-
տաֆա, ա՛յ ձեզ զուրբան, մի բան
ասեք. թե է՞ն ինչ եր, կամ է՞ս
ինչ է... Ո՛ւր են գցել ձեզ եստեղ,
սաթայելի ես թոնիրը,—հարց է
տալիս Աբդուլլան:

—Արի, նստի, մոտիկ արի... Եղ
հո ուրիշ գործ չունենք. զիջե՞րն
յերկար, լույսը—հեռու, զրից կա-
նենք ամեն բան:

... Ու պատմում է Իբրահիմը,
հեքյաթի պես յերկա՛ր-յերկա՛ր,
վոնց պարսկական առասպել...

Հեքյաթի մեջ—սև հորեր կան,
սև կաթ տվող մեծ հորեր... Վիշ-
կաների սև անտալու կա, ուր ծա-

ներն են անտերև: Մուժ ու մշուշ
եղ անտառում—ծտերն ել են սև
հագած, ողն ել ունի մրի տեսք...

Եղ հորերից մեկի վրա աշխա-
տել ե իբրահիմը—սյուլքան չի,
աչքը կթած հաստ կանատիհ,
վոր ժելոն կան—քյալլա չար-
խին չդիպչի...

«Հեյ գիդի, հեյ, անցած որեր...
Բալխանի, Սաբունչի... Իբրահիմը
ենքան ապրի, մին ել մտնի Բիբի-
Հեյբաթ... Ել ինչ դարդ»...

— Ենտեղ մարդիկ—վոնց յեղ-
բայրներ—մի հոր ու մոր արգան-
դից... Ո՛վ ե ջոկում, թե դու
թուրք ես, նա—երմանի, նա յել
ուռուս, կա՛հ—յահուդի ու գյուր-
ջի...

... Ասենք, եսպես, մարդ եմ ա-
սում, — շտկում ե խոսքն Իբրահի-
մը, — համա խոսքս մեզ պես մար-
դու — իշշի, ֆահլա, սև գործ անող,
հալալ քրանող մարդու մասին
հասկացեք...

... Զանգիները... ուրիշ հանգ
են: Ենքան հարուստ... Էնքան

խազնա... Էնքան վոսկի յեն դի-
զում. ելի իրար տակ են փորում,
իրար բողազ դուրս ճոթում...

... Ասենք, եսպես, մի հարուս-
տի բախտը բանեց, ֆանտան խփեց
լիառատ: Թե մազութի ամբարնե-
րը լեփ-լեցվեցին, ել ինքն ուրիշ
տեղ չունի, բաց ե թողնում մա-
զութի գետն ու ծովն ածում սև
վոսկին, թե ինչ ե—իր հարևանը
ողուտ չանի, չտանի...

... Թե վոր կյանքը սովորական
— նրանց ուզած ճանապարհով ե
գնում, նավթահորի աղաները իրար
միս են կրծոտում: Բայց ասենք
թե, են տարվա պես (վոնց վոր
յեղավ իննըհարյուր հինգ թվին) —
իշշիները, ֆահլաները, մեզ պես
մարդիկ, բունտ սարքեն, զանգի-
ների խոսքը մեկ ե...

Գետի նման փող կհոսի...

Սելավի պես զոշուն կանոնն ու
կթափեն մեր դիլին, վոր կոտորեն
մեզ պես մարդկանց... Թե—վոնց
ախրը մենք, մազութոտ դուլ-ճոր-
տերս, ձեն ենք հանում նրանց

դեմ ու պահանջում, վոր մեզ ել քիչ բաժին հանեն մարդավորի, մեր իսկ հալալ վաստակից»...

Իբրահիմին հենց եղ թվին, վոնց վոր ետոր, ծեծեցին ու բանտարկեցին: Նորեկ աղի նավթահորից «ռաշչոտ»-արին, վոնդեցին:

Ուր ել գնաց — գործ չավին. «խառնակիչ ե» — ասացին:

Ոտարագգի աղաները հո չուզեցին, չուզեցին. իր ցեղակից, հավատակից — համշահարի թուրք աղան ել չընդունեց:

Իբրահիմն ել գլուխն առավ, ելի յեկավ Սպահան: Հարուստ ու շեն են քաղաքից փախավ, ընկավ դադարդյուն... վոր սովամահ չլինի...

Նստես, հապա՛...

Իբրահիմը — հենց են թվին նոր հասկացավ, վոր աշխարհում ազդ ու կրոն սուտ բաներ են, սարքովի...

«Թե վոր ազդ ու ցեղ ես ասում — մի տեղ փողն ե, վոր զանգիներն թե ու թիկորնք ե տալի. մի տեղ — մեզ պես ֆահլա մարդիկ —

ամեն ցեղի, ամեն լեզվի, հավատի, վորոնց հալալ աշխատանքը — արյուն քրտինքն են լափում եդ փողավոր զանգիները, զալումները անկշտում»...

Շատ բան գիտի Իբրահիմը. վոր մեկն ասի, վորը թողի...

Թե վոր նստի մեկ-մեկ պատմի — հազար-հազար ու մի գիշեր կքաշի: Մինն ել պիտի նստի, գրի եդ պատմածը — հազար ցավ ու հազար դարդով լեփ լեցուն... Ու գիրք շինի — Շեներագագի գրքի նման, — վոր կարդացողն իմանա, թե — «աշխարհում յերկու ազդ կա, թե ազդ ասենք, յերկու աշխարհ... Մեկը — զանգին — ֆուխարայի արյուն ծծող — վոնց ֆաբրիկանոն են յերկրի, կամ խանն ու շահն ես յերկրի: Իսկ մեկելը սև բանվորն ե, վոնց վոր ասենք — են յերկրի, կամ թե ռանչպարն, իշչին, ֆահլան — ես յերկրի»...

— Ասենք, եսպես, ա՛յ Ասատուր, դո՛ւ յեկ հայ ես, բայց թե ֆահլա, ֆահլա մեզ պես: Ա՛յ, կը-

տեանես .. Ինչ վոր անեն մեզ բո-
լորիս, ինչ պատիժ տան ամենքիս,
մենք թուրք, դու հայ, եստեղ մեկ
ենք, մի հանցանքով բռնված: Ինչ
քեզ անեն, նույն բանն ել մեզ...
Եսպես բանում—վոչ հայ կասեն,
վոչ ել թուրք... «Բուհա ենք սար-
քել»—պրծավ, գնաց...

...Լավ իմանաս, վոր քեզ հա-
մար չի միջնորդի ձեր են զանգին
Հայրո աղան, վորի խոսքը — մեծ
որենք ե դատավորի, խանի հա-
մար... Խոսքն որենք ե, չյունքի
փողով բերանները կկապի...

Սեղ համար ել—վոչ մի հաջի,
վոչ մի աղա ասենք — Մանսուր
կամ Ռահիմ, վորոնց համար գործ
ենք անում մեր մեջքով, չեն միջ-
նորդի, վոր ազատեն տանջանքնե-
րից, կամ — ով գիտե — մանվան
պատժից... կախաղանից...

.. Լավ իմացիր. եսպես խոսող
Իբրահիմի լեզուն տակից կկլու-
րեն... Լավ հիշեցեք ասածներս...
Իբրահիմին մեծ մեյդանում կկա-
խեն, վոր սարսափի ամեն անց-

վոր, յերբ վոր տեսնի — թե ինչ-
պես — ճոճվում եմ յես թոկից
կախված...

...Եսպես խոսող ճարտար լե-
զուս — ուռած ու սե մսի կտոր
կդառնա, կեսը կախված իմ բեր-
նից դուրս, վորը — կծած կըլիմ
ինքս—ատամներովս ես սուր ու
պինդ, վորոնք պատրաստ են կըր-
ծելու խանի բողազն են ագահ...
Իսկ աչքերս... բնակալից դուրս
կընկնեն, կըրջվեն. դեղնած կըլեն
—լակ ձվի պես — անշարժ, ան-
փայլ, անկենդան...

Լուսից:

Ջարհուրել են դուսաղները, են-
պես սառել, քարացել...

Կարծես մեկը նրանց բռնել, լեր-
դըն ու թոքը դատարկել ե, շուն-
չը հանել, իրենց գրել դադաղի
մեջ — սառցե շորով պատանել...

Կարկամե է են... Բերանը բաց,
ապուշ կտրած, խոսք չեն ասում...
Թվում ե թե — ինչ վոր մի ձեռք
պլնդ սեղմում ե շնչափողը... Մըր-

զրախտ. ենտեղ կապրես լավ ու
պուստ, վորտեղ հարուստ, զանգին
մարդը տեղ չունի:

...Մահմեդն եկավ, հայտարա-
րեց, թե Իսլամի զավակները հը-
րով-թրով պետք ե տիրեն վողջ աշ-
խարհը ու տարածեն իր կրոնը...
Ու թե քյասիբ, ֆահլա, ռանչպար,
սուրք պիտի տան շահն-շահին,
ալլահին, վոր ասել ե — խալիֆա-
յին, զադի, մուֆթի մուլլային...
Հոգ չե, թե վոր սոված, տկուր,
անտուն մնան ես կյանքում... Են
աշխարհում Մոհամմեդը կտա նը-
րանց ամեն մեկին զառ ու զար-
բաբ, ու զարդարված են պակասը
վաթսուն հյուրի ու փերի...

...Եսպես ասել ու անցել են.
խեղճ ջամհաթին գերի շինել, ճորտ
ու յեսիր խղճալի... Մեզ պես
մարդիկ, ես աշխարհում, սոված,
տկուր, տառապել են, ապրել դա-
տարկ ումուդով:

...Բայց թե ենտեղ, են Ռուսե-
թում, նոր փեյղամբար յերևաց...
Ի՜նչ «փեյղամբար»... մի գահրա-

ման, մի իզիթ մարդ, մի Լենին...

...Եզ Լենինը — բացեց աչքը ֆու-
խարա ու անտունի: Ասեց. —
«Սնւտ են — Իսա, Մահմեդ, սուտ
են ջհաննամ ու ջհենեթ... Ես աշ-
խարհը զավթել, տիրել ու ապրում
են զանգինները ձեր հաշվին...

...« Ե՛յ, ֆուխարա, բանվոր,
ռանչպար, ֆահլա ու զուլ, սարուկ
ու ճորտ, միացե՛ք... Հերիք ինչ-
քան ձեզ խաբեցին, թալանեցին
սյուլուկներն աշխարհի... Ինչ ազ-
գից ել թեկուզ լինեք, ինչ հավա-
տի, ինչ լեզվի, դէ, միացե՛ք, դէն
զցեցե՛ք — ցար, շահն-շահ, ֆարբի-
կանտ ու սովդաքյար... Ձեր ձեռ-
քն առե՛ք ես աշխարհը... Հողի
տակին ուրիշ աշխարհ վոչ յեղել
ե, վոչ ել կա... Ի՜նչ եք մի բուռ
մարդկանց ձեռին յեսիր դառել,
կուչ յեկել»...

...Եզ Լենինի խոսքն եր անա,
վոր շունչ ավեց զորավոր. ու
գուրս յեկան զանգինի դեմ մի-
լիոն-միլիոն բանվոր, ռանչպար ու
զինվոր...

...Ու ապրում են մարդիկ են տեղ — ազատ խանից, ազատ բեգից, ազատ շահից, շահ-զադեյից, ֆաբրիկանտից, սովգաքյարից ու ել եսպես զանգին-զալում մարդկանցից...

...Ել ինչ Նորել, ինչ Մանթաշով, ինչ Թադիև, ինչ Լիոնոզով կամ Մորոզով... Ո՛վ ե տվել... Կոտորել են... Դուրբան նրանց աջ ձեռին...

...Ա՛խ, ինչ կըլեր, Իբրահիմն ել ենտեղ լինեի... Ենտեղ լինեի նրանց հետ: Ենտեղ լինեի, վոր իմանար են իմաստուն «փեյզամբարի», են Լենինի խոսքը — վորոտ, աչքով տեսներ են իմաստուն առաջնորդի անմահ գործը, գործը հզոր ու փառավոր...

...Հեյ-հեյ, Լենին... Ո՛ւր ես հիմի... ինչ ես նստել հեռու Ռուսեթ... Ի՛նչ կլինի մեզ մոտ ել գաս, ես աշխարհը մեր արևոտ ու խավար, ես աշխարհը մեր լիառատ, ուր վոր միլիոն-միլիոն մարդիկ, աչքերը բաց, տեսնում են

եղ առատ կյանքը, բայց կոտորվում, մեռնում սոված ու տկլոր...

...Եհեյ Լենին... Թե վոր չես գալ, գոնե քեզ պես, քո իմաստուն խոսքը գիտցող մարդիկ դարկի մեր աշխարհ...

...Եհ, կտեսնի Իբրահիմը եզորը... Իբրահիմը — թո՛ղ թող դառնա, կպչի նրանց փեշերին... Իբրահիմը — թող ջուր դառնա, վոր լվանա նրանց քրտնած, նրանց դադրած վոտ ու ձեռ... Իբրահիմը դուրբան լինի նրանց կյանքին, նրանց յեկած ճանապարհին...

...Հասկա՛, դարդաշ... եսպես բաներ...

...Իբրահիմը — ի՛նչ ե արել, ասեք, ա խալիս, ինչ ե արել, վոր բռնել են, դուսաղ արել...

... Իբրահիմը մեծ մեյդանում ֆանլաներին հավաքել ե, իրեն կյանքում մենակ մի որ ուրախացել ու ասել, թե — Ռուսեթում վերացել են ցարն ու զանգին... Թե — լավ կլի, վոր մարդ զարկենք մեծ «փեյզամբար», մեր «փեյ-

դամբար», են մեծ իգիթ, մեծ գահ-
բաման Լենինի մոտ, վոր ասի, թե
Սպահանում ինչքան ֆահյա, ֆու-
խարա կա, քեզ սալամ ե ուղար-
կում, քեզ որ ու կյանք ե մաղ-
թում ու խնդրում ե, վոր մարդ
զարկես մեր յերկիրը—անուսում,
վոր մեզ ասի, սովորեցնի քո նոր
որենքը—հաստատ, քո նոր խոսքը
մեր սրտին մոտ, մեզ կյանք տը-
վող, մեզ սզատող ես աշխարհի
տառապանքից ու ցավից...

«Ալլա-ահ 6 աքը բյար»... —
լավեց զրսից:

Մուսեձինն ե յերեկվա: Ավետում
ե, թե ուր վոր ե շեմս-արևը կե-
բեա:

Զիլ հնչում ե ծեգի փողը. կըլ-
կում ե Սահարին...

Անդարունից դուրս ե գալիս
մոլլաբաշին ճպռտած:

Դատավորն ել հենց նոր յեկավ
խանի մոտից... Գնացել եր խոր-
հրդի:

Խոլտում ե կես-բաթմաննոց
ժանգոտ կոհպեքը դռան: Ծերպ ե

Լինում խրխալով յերկաթե դու-
ռնն են դժնի, վոր իր որում—լայն
ու արձակ իր փեղկերը չի բացել...

Ճերմակաթե թիթեռի պես լույ-
սի շողն ե խաղում անփույթ՝ պա-
տի վրա քրտնած... Եղ պատերն
ել—իրենց որում—լույս չեն տե-
ռել արևի...

— Մուսուլմաններ, ուղղափառ-
ներ, արևծեգ ե, վոտքի յելեք, նա-
մազի,—ազգարարեց քնկոտ ձայնը
պահակի.

«Աշ-հադյուլ-ահ... Լահ-իլահ-իլ-
լա՛լլ-ահ... Մոհամմեդ ան ուսուլ-
իլ-լահ»...

Դուսաղները անշարժ նստած,
գամված լինեն կարծես գետնին.
Վոչ վոք տեղից չի շարժվում... Ել
չեն ուզում աղոթեն... Հիպնոսել ե
Իբրահիմը, վառել նրանց միտքը
ծուլ... Մի գիշերում նրանք կար-
ծես, ուրացել են — ալլահ, Մահ-
մեդ, փեյղամբար ու իմամներ...

«Լահ-իլ ալլահ... իլ-լա-լահ»...
մուսեձինը կապեց ծայրը աղոթքի
—հաղար անգամ ծամծմված:

— Դուքս յեկ, Մոհամմեդ Աբդուլլա,—կանչեց պահակը ծերպից։

— Բարով զնաս, ա՛յ Աբդուլլա։

— Պուգա-աֆըս... հեշտ ազատվես դու պատժից։ Բան ե, թե վոր ել չտեսնենք մենք իրար, չբմոռանաս ես գիշերը, Իբրահիմի պատմած նաղլը...

Աբդուլլայի սիրտը փղձկաց, արցունք պատեց աչքերին...

Ստվերի պես անհետացավ գաղջ ու խավար նկուղից։

ԳԼ. Դ.

Դատավորը խոժոռադեմ, բազմել ե մի աթոռի, շոյում ե իր թավ մորուքը—մուգ հինայով նոր ներկած, խորախորհուրդ աչքեր ունի—թույնով լեցուն, ոձի նման սուր աչքեր, վոնց վայել ե արեւիլքի դատավորին—«խմաստուն»...

Եսոր կարծես ել ավելի պնճվել ե, ուռել, փքվել, վոնց աքլորը հինգհավի։ Վոյորում ե սև աչքերը. թվում ե, թե մահ ե ցանում չորս բոլորը, կամ—սարսափի նետեր փռում մեյդանով մեկ...

Յերեում ե, դատըն եսոր խիստ դաժան ե լինելու... խանից, անշուշտ, մի մեծ պարզե, մեծ խալթ ե առնելու...

Ղալամի պես չոր ու ցամաք մի գրագիր պպած, աչքը տնկած դատավորի բերանին, սպասում ե, թե ինչ կասի դատավորը են անեղ, վոր տեղն ու տեղ գրի առնի, վոնց վոր պատգամ կամ որենք...

Փարրաշներն ել—իրենց հերթին—շրջապատած դատավորին, նայում են գոռ դատավորի աչքերին, վոր հենց փոքր ակնարկ անի, աչքով նշան, իսկույն զոհին վրատան, վոնց անգղներն արնածարավ, գիշակեր...

Աբդուլլային առաջ բերին։

Գլուխը—կախ, կրծքին ձեռները ծալած, սպասում ե հրամանին։

— Դու յես Մոհամմեդ Աբդուլլան։

— Բալի, ադա, յես եմ, ծառագ, վոտքիդ փոշին...

— Ասա, յերեկ ի՞նչ ես տեսել, ի՞նչ ես լսել մեյդանում...

— Խոնարհ դուրդ հեշ մի բանից խաբար չե. վկա ալլահ... Հենց տեղ հասա, վրա տվին ֆարրաշները, ծեծեցին... Յես ել փախա...

— Հը՛մմ... Չես ասում...

— Գիտցածս ես ե, ինչ վոր ասի. թե սուտ խոսեմ, թող չամուշկիդ կրնկի մեխը աչքս հանի, թե տեսել եմ ուրիշ բան... Թող, իմ տերը արճիճ հալի, լցնի ես իմ աղանջները, թե լսել են ուրիշ բան... Ասածներին— փեյզամբարի սուրբ դուրանը թող վոր լինի մեծ վկա...

— Ֆալախկա՛...

Վոնց են շանթում ճիպոտները, Աբդուլլայի կրոնկները դադում, անում արյունովա... Ցավից ճշում, մղկտում ե խեղճ Աբդուլլան, պաղատում ե միլլեթին, վոր միջնորդի...

Լսող չկա...

Ինչ վոր մեկը փախում ե Աբդուլլայի աղանջին.

— Հո դիտեա, վոր չես ազատ-

վիլ. հայվան հո չես. շուտով մի բան խոստացիր:

— Ի՛նչ ունեմ, վոր ի՛նչ խոստանամ... ան, դուրբան...

— Ա՛յ, անասուն, խոսք տուր խանին, վոր քո ձեռքով մի խալիչա կը գործես, մի նամադի խալիչա, փեշքեշ կանես դատավորին...

— Աման... մեռան... լավ... կը տամ...

Մարդը վազում, փախում ե գատավորի աղանջին:

— Մուրախան...

Հարվածները դադարում են:

— Ես մի անգամ քեզ բախշում եմ, Աբդուլլա: Գնա բանիդ, ան, ֆուխարա, աղոթք արա ալլահին... Բայց թե մեկ ել ձեռս ես ընկել, տիկ կհանեմ քեզանից... ցից կհանեմ... Ի՛նչ գործ ունես մեյդանում...

Աբդուլլային արձակեցին:

Յերկու հոգի թևերն ընկած տուն են տանում: Յաթկթում են կաթիլները արյունի... Վոտներն ուռել, սեպել են, կրոնկները

քրքրվել, պճեղները—մոմոմում են,
կարծես գուլպի միլ են խրում—
շիկացած...

Աբդուլլան անկողին ընկավ:

Խեղճ Ֆերիդեն—աղի-աբցուն-
քըն աչերին—խնամում է գիշեր-
ցերեկ իր սև որը վողբալով...

Մինչ Աբդուլլան, ցավը թողած,
միշտ պատմում է Ֆերիդեյին—
Իբրահիմի ասածները, պատմած
նաղլը—հերոսական... Իսկ Ֆերի-
դեն հենց է կարծում, թե գժվել
է իր խեղճ, թշվառ Աբդուլլան...

Յերբորդ որը, առավոտյան, զար-
դանդ պատած աչքերին, լեզուն
կապված, դողդողալով, հողմից
ճկվող ուռի պես, մարդուն գրկեց
Ֆերիդեն ու կամացուկ շշնջաց.

— Իբրահիմին մեծ մեյդանում
կախել են...

— Հեյ-վանի... Ո՞ւր ես, էյ, դու,
լենին, ֆուխարայի «փեյդամ-
բար»... Իբրահիմին կախեցին...—
Աբդուլլայի բերնից թռավ ցաւման
մի ճիչ—հուսահատ...

ԴԼ. Ե.

Որերն անցան, ու մշտաշարժ ի-
րենց քայլքով զարհուրանքի սև
ժամերը մաշեցին: Դեպքը—գար-
ձավ մի անցած հուշ, մի հին հե-
քյաթ—հազար գուշնով զարդա-
րուն...

Կյանքը—մտավ իր հունի մեջ:

Սպահանը ծուլլ, անտարբեր,
հաշիշ շինող, իր հին գործին եր
ելի... Ֆահլաները—արևի տակ նըս-
տած իրենց փալանին, փստացնում
են սև չիբուխը ու յերբեմն, մեծ
յերկյուզով պատմում դեպքն Իբ-
րահիմի...

Զանգիները — առաջվա պես —
ելի թալան են անում, խուզում
մարդկանց, խորը խուզում...

Աբդուլլան ել — ապաքինած —
լուռ նստել է իր գործին:

Ել առաջվա Աբդուլլան չէ, ծի-
ծողիոտ ու կատակաբան Աբդուլ-
լան...

Յերկու շաբթում ենպես փոխ-
վել, ենպես տխրել, ենպես սմբել...
Կարծես հանկարծ ծերացել է, զա-
ռամել...

Ել ուրիշ յերգ ու խոսք չունի,
վոչ ուրիշ միտք կամ հերքաթ...

Հա պատմում ե, անվերջ պատ-
մում Իբրահիմի անցած որերն ա-
նիծված...

Փերիդեն ել—հիմի գիտե, վոր
պատմածը իր մարդու՝ զառանցանք
չե, վոչ ել յերազ, այլ—իրական
մարդ ե վոր կա—մեծ Լենինը—
Փուխարայի «փեյղամբար»...

Մի իրիկուն, գործից ազատ, մեր
Աբդուլլան խորհուրդ արեց իր
կնոջ հետ կամացուկ.

— Այ, Փերիդե, ինչ վոր ու-
նենք զեսից-զենից մնացած, վոր
հավաքենք, կարճնք գործենք մի
հատ փոքրիկ խալիչա...

— Ինչի՞ համար, կամ ո՞ւմ հա-
մար...

— Ուզում եմ վոր, գործեմ են-
պես մի խալի, վոր մինչ եսոր
դործածներից վոչ մեկին նման
չլի—թե իր տեսքով, թե իր գործ-
քով, թե իր գույնով, թե նրբու-
թյամբ... Մի խոսքով ենպես մի

գործ, վոր նայողը—մայիլ մնա եզ
գործից...

... Հոգապահուստ թել կունե-
նաս, կամ թե բուրդ, կամ աբրե-
շում ինայած... Լավ ման արի—
բոխչեզ, տունդ...

— Բայց ո՞ւմ համար... Ո՞վ կա
եստեղ լայեղական եղպես գործած
խալիչայի...

— Դե, լավ լսիր, ա՛յ թառվան
կըզ, ահանջ արա ես խոսքիս...
Ուզում եմ, վոր եզ խալիչեն գոր-
ծենք յես, դու—միատեղ, փեշքեշ
ղարկենք Մոսկով, Ռուսեթ, Փու-
խարայի «փեյղամբարին»—Լենի-
նին...

Մեր Փերիդեն—պահ մի լռեց,
նայեց մարդուն անորոշ. Ապա ու-
րախ նա փաթաթվեց Աբդուլլային
ու գոչեց.

— Հառաձայն եմ. բայց թե
միտքդ ել պարզ սոսա, լավ հառ-
կանամ...

— Եզ խալիչան—հենց հաշվի
թե մի նամակ ե. ուղարկում ենք
«փեյղամբարին», վոր կարդա ու

խմանա, թե — «Սպահանում ինչ-
քան ֆաշլա, ֆուխարա կա, նրան
սալամ եղարկում, նրան որ-կյանք
ե մաղթում ու խնդրում ե, վոր
մարդ զարկի մեր յերկիրը անու-
սում, վոր մեզ ասի, սովորեցնի
իր նոր օրենքը — հաստատ, իր նոր
խոսքը մեր սրտին մոտ, մեզ կյանք
տվող, մեզ ազատող ես աշխարհի
տառապանքից, ցավերից» — վոնց
Իբրահիմն եր ասում...

— Բայց չե՞ վոր մենք գիր չգի-
տենք, վոնց կգրենք, վոնց կգոր-
ծենք եղպես բաներ... Լենինը —
վոնց հասկանա...

— Իբրահիմը — ասում եր, թե
«փեյղամբարը» իմաստուն ե: Նա
կիմանա, կկարդա, կհասկանա մին-
չև անգամ թելի միտքը, վոր տառի
պես կշարենք:

— Գործենք... գործենք... — գո-
չեց ուրախ Ֆերիդեն:

... Ու խալիչի հինածն արին
մարդ ու կնիկ, իրենց միտքը տա-
լով թելի հատերին...

... Ծաղկանկար եղ նամակը ա-

վարտեցին, ուղարկեցին խորհուրդ-
ների մայրաքաղաքը — Մոսկով,
ֆուխարայի «փեյղամբարին» —
Մեծ Լենինին:

ՎԵՐՋԵՐԳ

Սպահան:

Քաղաք մի հին. աթոռանիստ
պարսից շահի - շահ-Աբբասի:

Լալյն ու արձակ մի բուրաստան
յերփներանգ. այգիներ ու ծառաս-
տաններ, կանաչ դաշտեր — մախ-
մուրե. աստեղազարդ յերկնակա-
մար, ու հորդ յերակը յերկրի —
մի վարար գետ Ջանդարուն:

Քանի-քանի Շեներազադա — հե-
քյաթային գեղուհիներ — մատղաշ
կյանքով խամբել, թոշնել են այս-
տեղ — պալատների հարեմներում,
կամ վեզիրի անդարունում...

Լուռ տարել են հարվածները
մտրակի, ինչ-վոր բայդուշ ներփի-
նու... Շորոր տվել կաքավի պես,
նազով պարել, գուքված - ինչպես
սիրամարդ, յերբ կրճրի տակ մատ-

դա՛շ սիրա՛ր—լիքն ե յեղել ար-
ցունքով...

Քանի՛-քանի՛—նազիր ու խան
խնճուկքներով հղփացել են այս
բերքառատ քաղաքում. շարքաթ
խմել, դալյան ծխել ու պինդ նրս-
տել վզակոթին ֆանլայի, զրկված,
չարքաշ գյուղացու...

Քանի՛-քանի՛ գյուղ ու ավան
տնքացել են տասանորդի լծի
տակ... Քանի՛-քանի՛ զրկված ֆան-
լա մեջք ե կոտրել բեռի տակ:

Այնտեղ, ահա, շահ-Աբբասի պա-
լատները—վոսկեփայլ, դեռ կան-
գուն են, վորպես վկա նախճիր-
ներին—ահավոր... Այստեղ, ահա,
պարտեզներում դեռ մնում են ա-
վազանները—շահի, ուր ցայտել են
վառ ու կարմիր շառավաններ—
արյունի:

Պարտիզում այս հեքյաթային,
գեղզեղել են սոխակները որնի-
բուն, յերբ պարսպից մի քիչ հե-
ռու — հառաչել են ֆանլաները
կորավիղ ու անոթի...

Այնտեղ ահա ծառուղիներ լայն

ու արձակ, քյոշի ու սարայ դար-
գարուն. իսկ այս կողմը—նեղ բա-
վիղներ, գետնից կպած խավար
հյուղեր, ահից, վախից կուշ յե-
կած... Այս հյուղերը—մոմի նման
իրենք վառվել են, հալվել, իսկ
կենարար լույսի շողը—պալատ-
ներն են կլանել...

Նսպես, ահա, անց են կացել
դարեր—դարեր շարունակ... Պա-
լատներում յերգ ու ծիծաղ, խաղ
ու խնդում, խրախճանք, իսկ հյու-
ղերում—լաց ու կական, սմբած
սրտեր, վողը ու կոծ...

Նս որենքը — մեծ մարգարեն
սրբադորձել ե, անցել. աղքատնե-
րին են աշխարհում — ջեննեթ,
հյոււրի խոստացել...

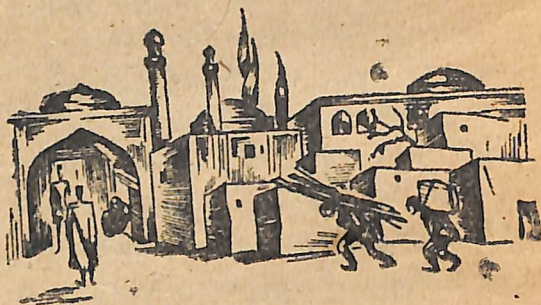
Փեյզամբարի դավ որենքը, են
կլտնը — հաշիշե, միտքը գերել,
կաշկանդել ե ֆանլայի ու գյու-
ղացու...

Կինը — առ ու ծախի տալոսնք,
կամ հարձ, կամ խաղալիք մի հա-
ճելի, իսկ ռանչպարը — ստրուկ,

դերի, ֆախան -- մի ղուլ կամա-
զուրկ...

... Ու դեռ եսոր, դեռ եսոր ել,
եւ լուսավոր աշխարհում, կյան-
քը — այստեղ, այս քաղաքում,
նույնն է մութում, նույնն է մութում
անփոփոխ...

1980 — մայիս — հունիս
Թիֆլիս

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Յերես
Կալիչա	5
Ե. Դոնամանկ Արդուլա	20

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0323854

ԳԻՆԸ
50
ԿՈՊ.

907

Մ. ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ

„ՃԱԼԻՇԱ“

(„ԿԱՅԵՐ“)

(Նա արմանկոմ լազկե)

ԻՅԼ. ԴԱՅ. „ՓՐՕԼԵԴԱՐ“

27425